

Ratatouille of receptuur

Samenwerking tussen opvoeders en stedenbouwkundigen

Dr. Frans Spierings is lector Kenniskring Opgroeien in de Stad van de Hogeschool Rotterdam, waarbij hij het onderzoek programmeert en coördineert en onderwijs geeft in de Masteropleiding 'Urban Education'. Ook meet Spierings de effecten van Pact op Zuid in Rotterdam. In dit artikel gaat Spierings aan de hand van de casus Pact op Zuid in op het ontbreken van een duidelijke receptuur bij de (her)opvoeding en (her)inrichting van de wijk. Pact op Zuid is een samenwerking tussen de gemeente Rotterdam, verschillende deelgemeentes, het Rijk en een viertal Rotterdamse woningcorporaties waarin wordt gewerkt aan integrale wijkverbetering in Rotterdam Zuid. In een tijdsbestek van 10 jaar moet deze plek groeien tot een plek waar iedereen met plezier woont, werkt en naar school gaat.

Frans Spierings

Lector Kenniskring Opgroeien in de Stad aan de Hogeschool Rotterdam
spifc@hro.nl

Fotoverantwoording

Marina Meeuwisse

Volkshuisvesting en ruimtelijke ordening vertonen sinds de opkomst van de sociaalhygiënisten sterk pedagogische trekjes (De Swaan 1989: 138-143). Een schone omgeving, goed drinkwater en hygiënisch gedrag gaan volgens die inzichten hand in hand met betere gezondheid, minder ziekten en een langer leven. De verbinding tussen bouwen en opvoeding is sinds de ontdekking van de cholera-bacil door Robert Koch in 1883 inmiddels standaardpraktijk geworden. Mensen moeten tot goede woonpraktijken worden opgevoed. En slechte, dichtbevolkte wijken moeten worden verbeterd.

Opvoeding en her- of nieuwbouw, werden op elkaar afgestemd in een uitgebalanceerde investeringsstrategie. Hoe dit in praktijk werkt, is echter lang niet altijd duidelijk. Het ontbreekt aan goede receptuur. Er bestaat geen voorgeschreven praktijk of gezaghebbende theorie waarop men keuzen kan baseren. Getuige ook het gebrek aan effectiviteit van de huidige krachtwijken aanpak. Wat leren we van het Rotterdamse Pact op Zuid over een gezamenlijke aanpak van integrale wijkverbeteringen door overheden, scholen en (bouw)ondernemers? Op Zuid moet over tien jaar zichtbaar zijn dat er een betere inkomensopbouw is, meer veiligheid, een hogere woningwaarde en sociale kwaliteit in Rotterdam Zuid – afgezet tegen dezelfde criteria op het niveau van de rest van de stad. In hoeverre gaat van goed wonen op Zuid een verheffende, emancipatoire werking uit?

Leren wonen onder toezicht

Goed wonen als een solide start voor ordelijkheid en arbeidzaamheid? Op welke wijze dan ook, het werd honderdvijftig jaar geleden de overtuiging dat wonen geleerd moest worden, onder toezicht. Probleemwijken in grote steden werden vanaf het eind van de negentiende

eeuw inzet van maatschappelijke opbouw en publieke (her)opvoeding. De industrialisatie en daarmee gepaard gaande verstedelijking leidde in de grote steden tot overbevolkte wijken. Op levensbeschouwelijk en later ruimer: particulier initiatief, gaandeweg medegefinancierd door lokale overheden en ondernemers, werden wijken gebouwd in stedelijke uitbreidingsgebieden – wijken die aangenaam en beschaafd wonen mogelijk maakten, tegen redelijke huren, verbonden met nuttige voorzieningen (scholen, bibliotheken, buurthuizen, winkels, ontspanning).

Voor de echte probleemgezinnen kwam in die tijd, onder andere volgens sociaalhygiënistische inzichten de beschavingsarbeid (De Regt 1984) op gang. Armen uit achterstandswijken kregen een gedwongen heropvoeding, vaak in aparte woonwijken. Deze 'inrichtingen voor het onderbrengen van toezicht vereisende gezinnen' heten soms nog 'woonscholen', zoals Zeeburgerdorp (1918) en Asterdorp (1927) in Amsterdam, Zomerhof te Den Haag (1921) en het Kerkwegcomplex in Utrecht (1925). Pas wie zich in de woonschool de kneepjes van beschaafd wonen had eigengemaakt kon zich elders min of meer vrij vestigen. Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw diende onmaatschappelijkheidsbestrijding (Derksen en Verplanke 1987) te wijken voor tolerantie door de omgeving. Maar sinds een aantal jaren lijkt een variatie op de sociaalhygiënistische inzichten in de praktijk weer terug, gegoten in een nieuw jasje.

De omslag is ingezet: waar overlast en opgroeirisico's voor kinderen te groot worden nemen wethouders nog wel eens het initiatief tot enige 'dwang en drang' achter de voordeur. Politici met historisch besef richtten recent weer 'degradatiewoningen' (Bergen op Zoom) in, en wooncontainers

(Kampen) of Skaeve Huse (Amsterdam, naar Deens voorbeeld: gesepareerd wonen onder toezicht van een woonbegeleider). In Rotterdam waren sinds juni 2009 de gemeente en zes woningcorporaties asociale huurders uit kwetsbare delen van de stad. Daar is de aanpak breder: met de Rotterdamwet (Maatregelen grootstedelijke problematiek) die sinds 2005 in werking is. Een belangrijk onderdeel van de wet is het weigeren van mensen met een uitkering in de deelgemeenten Feijenoord en Charlois in Rotterdam Zuid die met omvangrijke maatschappelijke problemen te maken hebben. De armen worden niet er heropgevoed, maar geweerd.

De casus 'Pact op Zuid'

De gemeente Rotterdam en vier woningcorporaties (Woonstad, Woonbron, Vestia en Com.Wonen), de deelgemeenten Charlois, Feijenoord, IJsselmonde, en het Rijk maakten in 2006 bekend over een periode van tien jaar ruim een miljard euro extra te zullen investeren in Rotterdam Zuid. Het idee van Zuid als arbeidersstad werd al jarenlang ondergraven. Het bleek namelijk dat de voormalige

havenarbeiders, ontevreden met hun te kleine appartementen, wegtrokken en plaats maakten voor allochtone gezinnen. Wijken zoals Carnisse bieden tegenwoordig toegankelijke woonruimte voor nieuwe doelgroepen: er staan honderden huizen te koop voor de luttel som van 60.000 tot 80.000 euro. De verbetering van de particuliere voorraad gaat er hand in hand met het opknappen van de buitenruimte en investeren in de oerpedagogische drieslag 'rust, reinheid en regelmaat' (aldus gebiedsmanager Piet van Namen, geciteerd in Spierings en Meeuwisse 2009: 32).

Wijken verbeteren én mensen verheffen. De stad als emancipatiemotor, als achterliggend idee. De plannen zijn vastgelegd in een 'Pact op Zuid'. Het geld gaat naar betere woningen, mooiere buitenruimte, naar instellingen voor onderwijs, zorg en sport en naar de ondersteuning van startende ondernemers in de kanszone.

Het gaat om grootschalige, stedelijke herstructurering. Het gebied rond de Kuip (van de voetbalclub Feyenoord)

wordt een sportwijk, de strook langs Maashaven en Rijnhaven een uitgaansgebied, de strook achter station Lombardijen een zorgboulevard en het gebied bij Ahoy het podium van Zuid. Als spin-off moeten deze kanskaarten veel werkgelegenheid opleveren voor de jeugd en hun ouders van Zuid. Het gaat om ondersteunende dienstverlening bij de amusementsindustrie, om mid-tech banen (als contrast met de high-tech van de Technische Universiteit uit Delft) en banen in de zorgsector. Het zijn banen op mbo of op termijn hbo-niveau.

Het tegengaan van de selectieve migratie van de ontevreden middenklasse naar de buitenwijken wordt ondersteund door het bouwen van meer grondgeboden woningen om wooncarrières in het gebied mogelijk te maken. Duizenden particuliere woningen worden verbeterd, het aantal eengezinswoningen fors uitgebreid.

Doel van het Pact is het behoud van jonge gezinnen met middeninkomens en ... gelukkiger bewoners. Mede daarom wordt geïnvesteerd in goed onderwijs, zorg en welzijn. Sociale en fysieke investeringen worden op elkaar afgestemd en lang volgehouden. Scholen heten samen met woningcorporaties een spin te zijn in het sociale web van wijkvernieuwing. Als in een wijk 'wonen', 'werk' en 'opleiding' bij elkaar komen, zo geldt het uitgangspunt, dan valt er veel te bereiken voor bewoners en ondernemers. Van de aanwezigheid in de wijk van instellingen voor beroepsonderwijs wordt een indirect positief effect verwacht op de wijk. Kinderen zien waar ze straks naar school gaan, waar ze straks kunnen komen werken, en zo ontwikkelen ze ook een beroepsbeeld. Wonen, werken en leren zijn belangrijke ingrediënten van het Pact.

Dat laatste is niet slechts toekomstmuziek. Zo werden in de Riederbuurt, een van de negen hot spots in de stad, verloederde woningen aangekocht door de gemeente om opgeknapt te worden door vmbo-, mbo- en hbo-studenten. Het is een project – Leren Bouwen – waarbij verschillende opleidingen, bouwbedrijven en de gemeente Rotterdam de handen ineen hebben geslagen om praktijklessen en stages te combineren met het opknappen en verkopen van woningen. Zo doen de leerlingen en studenten al tijdens hun studie passende praktijkervaring op en ontwikkelen zij hun beroepsidentiteit (Keulers en Spierings 2009).

Bouwondernemers zijn actief betrokken bij het vergroten van werkgelegenheid op Zuid. Concire, Dura Vermeer Bouw Rotterdam, ingenieursbureau Advin, WSA Stedelijke Ontwikkeling: ze vormen een beweging van ondernemers die zich voor lange termijn committeren aan Rotterdam Zuid. Samen met de woningcorporaties, scholen, deelgemeenten en gemeente zien zij kansen in het ondersteunen van de

jonge bevolking van Zuid. “Zonder een sterk economisch perspectief blijft werkgelegenheidsontwikkeling achter, ontbreekt een toekomstperspectief voor jongeren, hebben opleidingen geen afzetmarkt, heeft sociale stijging geen basis, is er minder waarde- en vermogensontwikkeling en ontbreekt marktvrage voor kwalitatieve woonmilieus, dus is er ook geen duurzame stedelijke vernieuwing”, aldus directeur Willem Sulsters van WSA Stedelijke Ontwikkeling (Spierings en Meeuwisse 2009: 109).

Het Pact is vrij expliciet in zijn ambities rond beter onderwijs, betere werkgelegenheid, in functionele integratie dus. Het vergroten van de leer- en werkkansen van de jeugd geldt als centrale opgave van het investeringsprogramma. Voor het meten van de voortgang van het Pact is een effectenmonitor ontwikkeld, een index met fysieke, economische, sociale en veiligheidsindicatoren. Na één jaar is reeds te zien dat Zuid vooruit gaat. De cijfers tonen aan dat de situatie op Zuid stabiel is gebleven. De sociale index en de WOZ-waarde zijn iets gestegen,

maar op inkomen en veiligheid is er weer een lichte daling te zien. Echter, ten aanzien van de buurttevredenheid is er een verbetering te constateren en dat was de belangrijkste aanleiding om te starten met het Pact op Zuid (Spierings en Meeuwisse 2008).

En opvoeding...?

Een groot deel van de sociaal(ped)agogische specialisaties van de twintigste eeuw wortelt in de bemoeienissen van professionals met de kwaliteit van de woning en de woonomgeving: sociaal-cultureel werk, buurt- en clubhuiswerk. Ook in het huidige Rotterdam Zuid zijn er nieuwe opvoedingsprofessionals bijgekomen: straathoek- en jongerenwerkers, buurtregisseurs, brede schoolcoördinatoren en gebiedsmanagers. Zij hebben het vergroten van de kansen van jongeren op het oog, door het organiseren van betere lokale voorzieningen.

Zo biedt de splinternieuwe brede school Wereld op Zuid, in Zuidwijk, plek aan opvoedende instellingen die een integrale dienstverlening organiseren. In de Wereld op Zuid zijn

het onderwijs, de basisscholen Toermalijn en Christophoor, onder één dak gekomen met andere maatschappelijke organisaties: de stichting Pameijer, een dagopvang voor gehandicapten, Kinderservicehotels en Charlois' Welzijn voor het peuterspeelzaal- en tienerwerk'. Opvoedingsondersteuning, betrokkenheid van de ouders, kinderpacticatie en een klimaat van zorg zijn belangrijke pijlers van het initiatief, en door de huisvesting-onder-één-dak (een multifunctionele accommodatie ofwel mfa) kunnen de partners én de ouders elkaar gemakkelijk bereiken.

Het Wereld op Zuid-initiatief staat niet op zichzelf. Om een impuls te geven aan de mfa's adopteren de corporaties ieder minimaal één brede school. In Rotterdam Zuid zijn vijf nieuwe mfa's gepland.

Een tweede voorbeeld. De Norm voor de Jeugd op Zuid is het belangrijkste programma in de sociale investeringsstrategie van het Pact. Om de opwaartse mobiliteit van de jongeren te vergroten, stellen scholen zichzelf een norm. Deze luidt als volgt:

“De coalitie Pact op Zuid: norm voor de jeugd biedt kansen aan ieder kind en jongere in Rotterdam Zuid.

1. Ieder kind/jongere kan het maximale uit zijn/haar talent halen via de onderwijs carrière.
 2. Ieder kind/ jongere heeft recht op participerende ouder(s) en/of verzorger(s).
- Blijkt dat onvoldoende dan krijgt een kind een coach of mentor.
3. Ieder kind/ jongere heeft een gezonde leefstijl, doet aan sport, kunst & cultuur.
 4. Ieder kind/ jongere krijgt de kans op 6 uur extra leertijd/ontwikkeltijd per week via de brede school.
 5. Ieder kind/ jongere heeft voldoende taalniveau om de arbeidsmarkt te

betreden als hij/zij van het voort gezet onderwijs afkomt.

6. Ieder kind/ jongere doorloopt minstens één geslaagde maatschappelijke stage.
7. Iedere jongere krijgt de mogelijkheid om zich te oriënteren op de arbeidsmarkt en om (beroeps)perspectief te ontwikkelen.” (Spierings en Meeuwisse 2009: 108).

Het formuleren van zo'n norm is een belangrijke stap in de zorgplicht van professionals, die samen afspreken de ontwikkelingskansen van kinderen te vergroten. Het onderwijs is een actieve deelnemer en vormt met de woningcorporaties samen de spin in het web van de integrale wijkvernieuwing.

En gezondheid...?

Een huisarts in Afrikaanderwijk heeft in zijn praktijk veel Turks sprekende zorgvragers uit Bulgarije. Veel van hen hebben geen verblijfsvergunning. Ze komen bij hem voor advies en de behandeling van kleine ziekten. Sommige mensen wonen in pensionnetjes in de wijk waar per bed wordt verhuurd. De drukte in de wijk heeft invloed op de gezondheid. “Er is veel scabiës in de wijk. Dat komt in Midden- en Oost-Europese landen frequenter voor dan hier. Griep kan zich snel verspreiden, zoals we weten uit dichtbevolkte streken in China” (Spierings en Meeuwisse 2009: 66). De gemeentelijke diensten zouden op basis van signalen van mensen uit de praktijk (zoals een huisarts) slagvaardiger moeten optreden om misstanden aan te pakken.

Tot slot

Er zijn in Pact op Zuid verrassende overeenkomsten tussen de opvoedingsaspiraties van huisvesters, opvoeders en de medische professie. De oude publieke opvoeding in steden – tot voor vijftig, zestig jaar geleden – met haar gezinsaanpak en haar aanzet tot arbeidzaamheid, met de wijkinrichting en het wijktoezicht, waar nodig onder drang en dwang, vinden

we terug in de hedendaagse initiatieven rond herstructurering van oude wijken. In het voorbeeld van Rotterdam-Zuid wordt eveneens ingezet op opvoeding(sondersteuning) en basisgezondheidszorg, op het onderwijs en zijn brede netwerken, en op contacten met en de weg naar de arbeidsmarkt.

Literatuur

Derksen, A & L. Verplanke, 1987. Geschiedenis van de onmaatschappelijkheidsbestrijding in Nederland 1914-1970. Meppel; Boom.

Houwaart, E.S., 1991. De hygiënist. Artsen, staat & volksgezondheid in Nederland 1840-1890. Groningen; Historische Uitgeverij.

Keuler, O. & F. Spierings (2009) Leren bouwen in Hotspots. Hogeschool Rotterdam.

Regt, A. de, 1984. Arbeidersgezinnen en beschavingsarbeid. Ontwikkelingen in Nederland 1870-1940; een historisch-sociologische studie. Meppel; Amsterdam: Boom, hoofdstukken VI-VIII.

Spierings, F.C.P.P. & M. Meeuwisse. 2008. Pact op Zuid. Reisgids 2008. Utrecht; IJzer.

Spierings, F.C.P.P. & M. Meeuwisse, 2009. Pact op Zuid. Reisgids 2009. Utrecht; IJzer.

Swaan, A. de (1989). Zorg en de staat. Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd. Amsterdam; Prometheus.
www.pactopzuid.info

Summary

Since the discovery of the cholera basil in 1883 the planning of public housing presents some pedagogic characteristics. Urban renewal projects often include aims to educate the inhabitants of the neighbourhoods. It is however not clear what the right formula is for proper urban renewal of degraded areas. In Rotterdam the municipality, four housing corporations and the central government cooperated in order to revitalize the 'Rotterdam Zuid' area. Their agreements are written down in the 'Pact op Zuid'. Although the project is not finished yet, it seems already successful and can form a good example of a good way to improve the quality of live in a neighbourhood.